

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію Пуйди Романа Богдановича

«Церковно-релігійні процеси в західних областях УРСР у другій половині

1960-х – першій половині 1980-х рр.: регіональні особливості»

подану на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук

за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Детальний аналіз дисертаційної роботи Р.Б. Пуйди «Церковно-релігійні процеси в західних областях УРСР у другій половині 1960-х – першій половині 1980-х рр.: регіональні особливості» дозволяє сформулювати наступні узагальнені висновки щодо актуальності дослідження, рівня обґрунтованості основних висновків, рекомендацій, достовірності, наукової новизни, практичного значення, а також загальної оцінки роботи.

1. Актуальність теми дослідження.

Представлена до захисту робота Р.Б. Пуйди є актуальною з огляду на важливість вивчення церковно-релігійних процесів другої половини ХХ ст. у регіональному розрізі, що сприятиме засвоєнню уроку негативного для переважної більшості конфесій досвіду державно-церковних взаємин тоталітарного періоду, унеможливить повторення подібних прецедентів, сприятиме підвищенню культури міжрелігійних / міжконфесійних відносин в Україні.

Робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт відділу новітньої історії Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України та НДР «Міжнаціональні відносини в Україні у ХХ – на початку ХХІ століть. Західні землі» (номер державної реєстрації 0118U003905). Тема дисертації у цілому відповідає науковій спеціальності – історія України.

2. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, які сформульовані в дисертації.

Аналіз змісту дисертації, опублікованих праць та автореферату підтверджує обґрунтованість результатів та висновків щодо оцінки церковно-

релігійних процесів в західних областях УРСР у другій половині 1960-х – першій половині 1980-х рр.

Структура дисертаційної роботи, побудована за проблемно-хронологічним принципом, є логічною, обґрунтованою і відповідає специфіці комплексного дослідження даного питання. Дисертаційне дослідження складається з переліку умовних скорочень, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел.

У вступній частині автор переконливо обґрунтував актуальність, предмет та об'єкт дослідження, його мету та завдання, практичне значення роботи.

У першому розділі здійснено критичний аналіз історіографії та джерел. Оцінюючи стан наукової розробки проблеми, автор слушно відзначив, що церковно-релігійні процеси у західноукраїнському регіоні у досліджуваний період висвітлено в українській та зарубіжній історіографії фрагментарно. Вчені-історики та релігієзнавці обмежувались на загал відомими фактами за відсутності комплексної оцінки.

Дослідницькі завдання дисертанта обумовили широкий спектр використаної джерельної бази: документи архівних збірок Києва, Львова, Івано-Франківська, Тернополя, Луцька, Ужгорода, Чернівців; епістолярні джерела, опубліковані документи, матеріали різного роду державно-партійних інституцій, духівництва, віруючих, а також періодика та мемуаристика. Співставлення наукової літератури та різноманітних репрезентативних джерел, цілий ряд яких уперше введено до наукового обігу, дало можливість глибше та об'єктивніше дослідити тему.

У другому розділі дисертації Р.Б. Пуйда визначив особливості методології дисертації та звернув увагу на її термінологічний апарат.

Методологічну основу праці становлять принципи історизму, системності та об'єктивності в підході до висвітлення подій минулого на основі комплексного вивчення джерел і наукової літератури. При вирішенні поставлених завдань використано загальнонаукові (систематизації, типологізації, ретроспекції), спеціально-історичні (проблемно-хронологічний, історично-порівняльний, критично-аналітичний, біографічний) методи.

Застосовані автором теоретико-методологічні засади дослідження – сучасного рівня й відповідають специфіці обраної теми.

Третій розділ дисертації **«Церковно-релігійна ситуація в Галичині»** присвячений аналізу державно-церковних відносин у Львівській, Івано-Франківській та Тернопільській областях.

Дисертант зазначає, що у Галичині, незважаючи на підпільний статус, значний авторитет утримувала УГКЦ. Місцеві державно-партійні органи влади були змушені визнати, що процес «оправославлення» колишніх унійних громад проходить з великими труднощами, що нерідко провокувало чергову хвилю репресій.

Діяльність греко-католиків розглядалася КДБ як «націоналістично небезпечна», зважаючи на історичні традиції унійної церкви. Враховуючий цей факт, партійні комітети, радянські органи у 1960-х – 1980-х рр. у Галичині проводили численні пропагандистсько-масові політичні заходи щодо викриття релігійної ідеології, зокрема «реакційної ролі уніатської церкви в історії українського народу». У роботі констатовано, що високий рівень релігійної обрядовості був характерний також для віруючих ЄХБ, п'ятидесятників, АСД, свідків Єгови.

Четвертий розділ дисертації **«Церковно-релігійні процеси на Волині»** віддзеркалює стан державно-церковних відносин у Волинській та Рівненській областях.

Дисертантом наведені конкретні факти, які яскраво засвідчують поліконфесійність регіону. Загалом, станом на 1 січня 1973 р. у Волинській області функціонували 53 релігійні громади РПЦ, 53 релігійні громади ЄХБ, 2 релігійні громади АСД. Серед нелегально діючих громад – 21 релігійна громада п'ятидесятників, 13 релігійних груп єговістів, 8 релігійних груп АСД, 4 релігійні громади, які підтримували РЦ ЄХБ. Доведено, що церковно-релігійна політика на Волині у другій половині 1960-х – першій половині 1980-х рр. характеризується формуванням нових відносин республіканських, місцевих державно-партійних органів влади з офіційно зареєстрованими релігійними

організаціями, спробою втілення марксистсько-ленінських догм у релігійній сфері.

У п'ятому розділі дисертант висвітлив специфіку церковно-релігійного життя на Буковині та Закарпатті.

Дисертант переконує, що процес формування сучасного конфесійного простору Закарпаття та Буковини був тривалим, суперечливим, залежав від багатьох факторів, що привело до значних відмінностей у конфесійній структурі населення. У 1960-х – першій половині 1980-х рр. у регіоні простежувалися територіальні диспропорції та відмінності темпів зростання релігійних громад православної, католицької, протестантських конфесій.

Зазначено, що 70-ті – перша половина 80-х рр. ХХ ст. стали часом масових гонінь віруючих ЄХБ, АСД, п'ятидесятників та ін. Місцева влада намагалася не тільки обмежити діяльність релігійних громад, але й узагалі їх ліквідувати. Окреслений чинник відштовхував віруючих від офіційно зареєстрованих релігійних об'єднань, які перебували під постійним тиском карально-репресивної системи. У середовищі ЄХБ, АСД цей фактор нерідко приводив до переходу віруючих у підпілля та загострення відносин з одновірцями.

3. Ступінь наукової новизни результатів дисертаційної роботи.

Дисертація характеризується логічним та послідовним викладом матеріалу, добрим науковим стилем, аргументованістю висновків, які мають безперечну наукову новизну та є завершеною і самостійною роботою. Зміст автореферату є ідентичний основним положенням дисертації.

Наукова новизна представлених у дисертації результатів зумовлена обґрунтованістю теоретичних положень, сукупністю поставлених завдань та засобами їх розв'язання.

У дисертаційній роботі Р.Б. Пуйди *уперше*: комплексно досліджено політику радянських органів влади щодо церков і спільнот західноукраїнського регіону у регіональному розрізі, показано її антирелігійний, репресивний характер; подано комплексні характеристики релігійної мережі в кожній із західних областей Української РСР, визначено причини її зміни, простежено

динаміку кількісного складу вірян; спростовано низку міфів, витворених радянською пропагандою про встановлення «масового атеїзму» в західноукраїнському регіоні; *удосконалено*: бачення особистої мотивації дій духовенства, пресвітерів і віруючих в умовах репресій радянської влади другої половини ХХ ст.; окремі фрагменти життєпису підпільного греко-католицького духовенства, пресвітерів протестантських Церков і спільнот; *отримали подальший розвиток*: проблема діяльності богословських навчальних закладів у другій половині ХХ ст.; характеристика богослужбової та науково-богословської видавничої діяльності православної, унійної та протестантських церков; положення про відповідальність Компартії України за розгортання масштабного міжконфесійного конфлікту в західних областях України у другій половині 1980-х рр.

4. Теоретична цінність та практичне значення наукових результатів.

Обґрунтовані у дисертації Р.Б. Пуйди положення та висновки безумовно мають наукове та практичне значення. Теоретична цінність дисертаційної роботи полягає у тому, що застосовані методи дослідження дозволили автору всебічно й комплексно розкрити поставлені завдання.

Сформульоване автором практичне значення дисертаційної праці дійсно вагоме й не викликає заперечень. Викладений фактичний матеріал, теоретичні положення і висновки можуть бути використані при написанні узагальнюючих наукових праць з новітньої історії України, при підготовці навчально-методичних посібників, начальних програм і спеціальних курсів. Узагальнення історичного досвіду діяльності церковно-релігійних структур другої половини 60-х – першої половини 80-х рр. буде корисним вищим та місцевим інституціям державної влади для вдосконалення державної політики у церковно-релігійній сфері, збереження міжконфесійної толерантності, забезпечення реалізації закону України «Про свободу совісті та релігійні організації».

5. Повнота викладення наукових результатів дисертації в опублікованих працях.

Основні результати дисертаційної роботи Р.Б. Пуйди достатньою мірою відображають наукову новизну, сутність, теоретичне та практичне значення

результатів дослідження викладені у монографії, 2 розділах у колективних монографіях (опубліковані в Україні та за кордоном), 6 закордонних статтях, 21 науковій статті, яка опублікована у фахових виданнях, а також збірниках наукових праць, які індексуються у міжнародних наукометричних базах даних, 8 статтях, які додатково відображають результати дисертаційної роботи. Апробація результатів дослідження здійснена під час обговорення на засіданнях відділу новітньої історії Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, окремі положення – на всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях,

6. Дискусійні питання та зауваження щодо змісту дисертації.

Загалом, дисертаційна робота є завершеним цілісним науковим дослідженням. Втім, у результаті аналізу змісту дисертаційної роботи Р.Б. Пуйди, віддаючи належне високому рівню її підготовки, вважаємо доцільним відзначити наступні дискусійні питання, висловити зауваження та побажання:

1. Висновки дисертаційного дослідження базуються на різноплановій джерельній базі, однак, на нашу думку, робота перевантажена фактичним (статистичним) матеріалом.

2. У дисертаційній роботі доцільно було б вказати на факт того, що у західному регіоні республіки у другій половині 1960-х – першій половині 1980-х рр. було зосереджено близько 60% віруючих незареєстрованих релігійних груп, відповідно більшу увагу приділити саме цим релігійним громадам.

3. Варто було б з'ясувати, наскільки заходи державно-партійних органів влади УРСР сприяли розколу в середовищі євангельських християн баптистів та адвентистів сьомого дня у другій половині ХХ ст.

4. Значно більших узагальнень потребує теоретичний матеріал, який стосується контактів релігійних громад ЄХБ та РПЦ на Волині та Закарпатті.

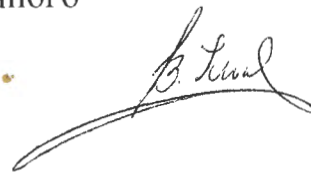
Як бачимо, висловлені рекомендації та зауваження не заперечують ключових положень дослідження, не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи та автореферату, а також наукових праць, опублікованих автором за темою дисертації.

Обґрунтованість наукових положень та висновків, а також їхня достовірність дають підстави стверджувати: робота Р.Б. Пуйди є цілком самостійною науковою працею й розв'язує важливу наукову проблему.

7. Відповідність роботи встановленим вимогам та загальний висновок.

Дисертація відповідає вимогам п. 9, 10, 12, 13 постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» від 24 липня 2013 р. № 567 щодо докторських дисертацій, зі змінами, затвердженими Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19 серпня 2015 р., № 1159 від 30 грудня 2015 р. та № 567 від 27 липня 2016 р., а її автор – Роман Богданович Пуйда – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії України
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка

В.І. Ільницький

07.09.2021 р.

